

بِسْمِ اللَّهِ الرَّحْمَنِ الرَّحِيمِ

مؤسسه فرهنگی آموزشی امام حسین (ع)
اداره آموزش و پرورش شهرستان نیشابور
دبیرستان دخترانه امام حسین (ع) - دوره دوم متوسطه
«جشنواره علمی - پژوهشی تا ثریا»

مقایسه انگیزه تحصیلی در دانش آموزان پایه‌های مختلف و تأثیر آن برافت تحصیلی

استاد راهنما

سرکار خانم قدسی

پژوهشگران

مهدیه زروندی

فاطمه کابلی

پایه دهم، علوم تجربی، ریاضی فیزیک

زمستان ۱۳۹۷

شکر و سپاس بی پایان مخصوص پروردگاری است که بشر را آفریده و به او قدرت اندیشیدن عنایت فرموده است.

تقدیم به آنان که وجودم جز هدیه وجودشان نیست

پدر و مادر عزیزم

تقدیم به او که آموخت مرا تا بیا موزم

استاد گرامی سرکار خانم قدسی

چکیده

افت تحصیلی، کاهش عملکرد تحصیلی دانش آموز از سطح رضایت بخش به سطح نامطلوب است، یکی از علل اصلی افت تحصیلی کاهش انگیزه در دانش آموزان است که در پژوهش حاضر مورد بررسی قرار گرفت. پژوهش حاضر باهدف مقایسه میزان انگیزه تحصیلی در دختران دانش آموز پایه نهم، دهم و یازدهم مشغول به تحصیل در آموزشگاه غیرانتفاعی امام حسین (ع) صورت گرفته است. جامعه آماری پژوهش شامل کلیه دختران مشغول به تحصیل در آموزشگاه غیرانتفاعی امام حسین (ع) شهرستان نیشابور در سال تحصیلی ۹۷-۹۸ می باشد. نمونه آماری پژوهش شامل ۶۰ نفر از افراد داوطلب بود که ۲۰ نفر در پایه نهم، ۲۰ نفر پایه دهم و ۲۰ نفر پایه یازدهم مشغول به تحصیل هستند. پس از جمع آوری داده ها و محاسبه میانگین ها و تحلیل آماری آن یافته های پژوهش نشان داد که نمرات انگیزه تمامی دانش آموزان حاضر در پژوهش متوسط و بالاتر از متوسط جامعه است؛ به ترتیب پایه نهم، دهم و یازدهم بیشترین میزان انگیزه تحصیلی را دارا بودند؛ یعنی با بالا رفتن پایه تحصیلی میزان انگیزه کاهش یافته و افت تحصیلی را سبب شده است. جهت افزایش انگیزه و به تبع آن کاهش افت تحصیلی می توان از تغییر و نوآوری آموزش در عرصه تعلیم و تربیت، روش های تدریس، مشارکت و آموزش اولیاء و سبک های مدیریت مدارس، مصاحبه انگیزشی، هدف گذاری در تحصیل، تشویق و ... میزان انگیزه را تقویت نمود.

کلیدواژه: انگیزه تحصیلی، افت تحصیلی، دختران دانش آموز

فهرست

- ۱.....مقدمه
- ۲.....بیان مسئله
- ۳.....ادبیات پژوهش
- ۴.....اهمیت و ضرورت پژوهش
- ۵.....ابراز اندازه گیری
- ۶.....تعریف مفهومی متغیرها
- ۶.....عدم انگیزه
- ۸.....تاثیر انگیزه در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان
- ۹.....عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش آموزان
- ۱۲.....توصیه‌هایی به مدرسین
- ۱۳.....نتیجه گیری
- ۱۵.....پیشنهادات
- ۱۶.....منابع
- ۱۸.....پیوست

مقدمه

نیروی انسانی و آموزش آن‌ها محور توسعه کشور در زمینه‌های مختلف به شمار می‌رود و انگیزه تحصیلی، موتور محرکه یادگیری در انسان است. برای ایجاد تغییر رفتار در فراگیران، باید به عوامل مرتبط با انگیزه و میزان تأثیر آن‌ها پی برد. در مقابل افت تحصیلی یکی از مشکلات عمده‌ی نظام‌های آموزشی در دنیای کنونی است و هر سال مقادیر زیادی از امکانات مالی و نیروهای انسانی، آموزشی و پرورشی به این معضل اختصاص می‌یابد (طاهری و جلیلیان، ۱۳۹۷). کاهش ضایعات ناشی از افت تحصیلی و خسارت‌های سنگین اقتصادی و فرهنگی حاصل از آن مستلزم تحقیقات و پژوهش‌های گسترده‌ای در این زمینه است. برای پیدا کردن علل یک مشکل به ویژه مشکلات انسانی و اجتماعی تنها نمی‌توان به یک علت بسنده کرد زیرا پدیده‌های اجتماعی همانند یک زنجیره با یکدیگر پیوند دارند و در به وجود آمدن یک مشکل دخیل هستند؛ بنابراین برای یافتن علل افت تحصیلی باید مسائل گوناگون مورد توجه قرار گیرد (بیابان‌گرد، ۱۳۷۸) که در این پژوهش به بررسی انگیزه تحصیلی دختران در پایه‌های مختلف می‌پردازیم.

بیان مسئله

یکی از عوامل مؤثر بر یادگیری در میان یادگیرندگان، انگیزه است (بیابان‌گرد، ۱۳۷۸). انگیزه تحصیلی از سویی به‌عنوان یکی از اهداف اساسی آموزش و پرورش تلقی می‌شود. آموزش و پرورش تلاش می‌کند به شیوه‌ها و تدابیر گوناگون انگیزه یادگیری، کنجکاوی و علم‌جویی را در دانش‌آموزان زنده نگه دارد. از سوی دیگر انگیزه تحصیلی وسیله‌ای برای کمک به یادگیری دروس مختلف، امکانی برای یادگیری مادام‌العمر و کسب مهارت‌های موردنیاز شغلی و عمومی است (گامبرل^۱، ۲۰۱۱).

اندیشمندان انگیزه بالا در دانش‌آموزان را عامل کاهش میزان ترک تحصیل و افزایش سطح موفقیت دانش‌آموزان می‌دانند. دانش‌آموزان برای آن که خودانگیزخته شوند، نیاز به شناخت خود، باور کردن و مشاهده خود به‌عنوان فردی لایق و صلاحیت‌دار هستند (کارکشی، مؤمنی مهمویی و قریشی، ۱۳۹۳).

عوامل مؤثر بر انگیزش تحصیلی را می‌توان در دو طبقه کلی جای داد. یکی عوامل فردی و دیگری عوامل محیطی است که در برگیرنده محیط خانواده، مدرسه و اجتماع می‌باشد. از طرف دیگر، فقدان یا کمبود انگیزش تحصیلی، بافت و شکست تحصیلی رابطه مستقیم دارد. روانشناسان معمولاً انگیزش را فرایندی تلقی می‌کنند که در برانگیختن و جهت دادن به رفتار، بااهمیت است. افراد با انگیزه بالا، موفقیت‌های خود را به توانایی و تلاش و شکست‌های خود را به فقدان تلاش نسبت می‌دهند. در مقابل، افراد با انگیزه پایین معمولاً موفقیت‌های خود را به عوامل بیرونی و شکست‌هایشان را به فقدان توانایی مربوط می‌دانند (طاهری و فیاضی، ۱۳۹۰). از انگیزه می‌توان به‌عنوان مهم‌ترین عامل برای موفقیت تحصیلی نام برد و از این جهت مطالعه پیرامون آن از اهمیت ویژه‌ای برخوردار است.

ادبیات پژوهش

رنجبر و عراقی (۱۳۹۷) در پژوهشی به بررسی عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان و نقش انگیزش در پیشرفت تحصیلی پرداختند. نتایج نشان داد تقویت اعتقاد به دانایی و ضرورت دانش‌اندوزی؛ تقویت انگیزه و داشتن هدف در دانش‌آموز به‌منظور جهت‌دادن به حرکت‌ها و تلاش‌های او؛ کمک در برنامه‌ریزی برای آینده جهت رسیدن به هدف‌های ترسیم شده تحصیلی؛ منظور داشتن برنامه‌ی روزانه ماهیانه و سالیانه برای مطالعه و یادگیری می‌تواند در افزایش انگیزه و کاهش افت تحصیلی مؤثر واقع شود.

کارشکی، مؤمنی مهمویی و قریشی (۱۳۹۳) در پژوهشی به مقایسه انگیزش تحصیلی و کیفیت زندگی دانش‌آموزان پسر مشمول ارزشیابی توصیفی با ارزشیابی سنتی پرداختند. نتایج نشان داد بین انگیزش تحصیلی دانش‌آموزانی که با ارزشیابی کیفی-توصیفی سنجش می‌شوند با دانش‌آموزانی که تحت سنجش ارزشیابی سنتی هستند، تفاوت معناداری ندارند؛ بنابراین نوع ارزشیابی بر میزان انگیزه تأثیری ندارد.

طاهری و فیاضی (۱۳۹۰) بررسی علل افت انگیزش تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی با توجه به جنسیت و زمینه‌های خانوادگی آن‌ها را مورد بررسی قرار دادند. یافته‌های پژوهش نشان داد که دختران در عوامل خانوادگی و فردی از سطح انگیزشی بالاتری نسبت به پسران برخوردارند. در ارتباط با عوامل انگیزشی و سطح تحصیلات پدر مشخص شد که فرزندان پدرانی که تحصیلات دبیرستانی داشته‌اند در عامل خانوادگی از انگیزش بالاتری نسبت به فرزندان پدرانی که بی‌سواد بودند، برخوردار بوده‌اند. در ارتباط با این عامل و سطح تحصیلات مادر نشان داده شد که در عامل مدرسه فرزندان مادرانی که تحصیلات دبیرستانی داشته‌اند از انگیزش بیشتری نسبت به فرزندان مادرانشان بی‌سواد یا تحصیلات ابتدایی داشته‌اند، برخوردار بوده‌اند. همچنین فرزندان مادران خانه‌دار از انگیزش تحصیلی بیشتری در بعد عامل اجتماعی، نسبت به فرزندان مادران شاغل برخوردارند در حالی که در ابعاد خانوادگی و فردی تفاوت معنی‌داری مشاهده نشد.

اهمیت و ضرورت پژوهش

مسئله افت تحصیلی به عنوان قدیمی ترین و بحث انگیزترین مسئله آموزش و پرورش ایران در دهه های اخیر بوده است که فاصله بین وضعیت علمی موجود فراگیران با وضعیت مورد انتظار آنها از حد معقول و مقبول آن فراتر رفته است و منجر به خسارت های اقتصادی، اجتماعی روانی گردیده است. تحقیقات انجام شده نشان می دهد در کشور ما شکست تحصیلی زیاد و پرحجم بوده و از همان سال اول ابتدایی گریبان گیر برخی از دانش آموزان می شود. الگوهای پیشرفت ناکافی تحصیلی اغلب در سال های اولیه مدرسه ظاهر شده و تا دوره نوجوانی ریشه دارتر می شود. تحقیقات نشان می دهد که ۲۳ درصد دانش آموزان دبستان اولین شکست تحصیلی را در دوم دبستان، ۵۲ درصد تا چهارم دبستان و ۲۳ درصد تا متوسطه دوم تجربه می کنند. سپس از آغاز این الگو به عنوان یک دوره معیوب عمل خواهد نمود. زمینه ضعف دانش آموزان ناموفق در درسی که قبلاً در آن با شکست مواجه شده اند، اعتماد به نفس آنها را پایین می آورد و فقدان انگیزش و لذت در یادگیری به تدریج منجر به اختلاف بیشتری بین توانایی بالقوه و عملکرد تحصیلی می شود (رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷). مقایسه میزان انگیزه تحصیلی در دانش آموزان در مقاطع و پایه های مختلف می تواند به شناخت بیشتر آنان و شرایط تحصیلی در هر رده سنی کمک کند.

اپ را ز انداز هگ پیری

پرسشنامه استاندارد انگیزش تحصیلی

پرسشنامه استاندارد انگیزش تحصیلی هارتر شامل ۳۳ گویه و هدف آن بررسی انگیزش تحصیلی در بین دانش آموزان می باشد. این ابزار شکل اصلاح شده مقیاس هارتر (۱۹۸۱، ۱۹۸۰) به عنوان یک ابزار سنجش انگیزش تحصیلی است. همان گونه که بیان شد مقیاس اصلی هارتر، انگیزش تحصیلی را با سؤال های دو قطبی می سنجد که یک قطب آن انگیزش درونی و قطب دیگر انگیزش بیرونی است و پاسخ آزمودنی به موضوع هر سؤال فقط می تواند یکی از دلایل بیرونی یا درونی را دربرداشته باشد. از آنجا که در بسیاری موضوع های تحصیلی انگیزه های درونی و بیرونی هر دو نقش دارند، لپر و همکاران (۲۰۰۵) مقیاس هارتر را به شکل مقیاس های معمول در آوردند که هر سؤال تنها یکی از دلایل انگیزش درونی و بیرونی در نظر می گیرد. در جدول زیر پایین ترین، بالاترین و متوسط نمره ای که فرد در این پرسشنامه می تواند کسب کند عنوان شده است (ظهیری و رجبی، ۱۳۸۸).

جدول ۱. حدود نمرات اکتسابی در پرسشنامه انگیزه تحصیلی

حد پایین نمره	حد متوسط نمرات	حد بالای نمرات
۳۳	۹۹	۱۶۵

پرسشنامه انگیزه تحصیلی در پیوست پژوهش ارائه شده است.

همچنین جهت بررسی پیشینه و ادبیات پژوهش به روش کتابخانه ای، استفاده از مقالات و کتب معتبر علمی و متون چاپی نمایه شده در بانک های اطلاعاتی، اینترنت و هر منبعی که به صورت چاپی قابل شناسایی بود، استفاده شد.

تعریف مفهومی متغیرها

انگیزش تحصیلی: سازه انگیزش تحصیلی به رفتارهایی که برای یادگیری و پیشرفت در تحصیل مربوط است، اطلاق می‌شود. به‌طور کلی انگیزش پیشرفت تحصیلی به‌عنوان یکی از انگیزه‌های پیشرفت، نیرویی درونی است که یادگیرنده را به ارزیابی همه‌جانبه عملکرد خود با توجه به عالی‌ترین معیارها، تلاش برای موفقیت در عملکرد و برخورداری از لذتی که با موفقیت در عملکرد همراه است، سوق می‌دهد (ظهیری و رجبی، ۱۳۸۸).

افت تحصیلی: در تعریف جامعی از افت تحصیلی امینی‌فر (۱۳۶۵) این مفهوم را "تکرار پایه تحصیلی در یک دوره" و همچنین "ترک تحصیل پیش از پایان دوره" تعریف می‌کند؛ تکرار پایه تحصیلی به معنی تکرار یک کلاس برای دانش‌آموزی که در خلال یک سال تحصیلی در همان کلاس یا پایه‌ای که در سال قبل به سر می‌برده، به تحصیل ادامه دهد و همان کاری را انجام دهد که در سال گذشته نیز انجام داده است. ترک تحصیل نیز به‌طور کلی عبارت است از وضع دانش‌آموزی که پیش از پایان آخرین سال یک دوره آموزشی که در آن ثبت‌نام کرده است، آن دوره را ترک کند. در این صورت افت تحصیلی عبارت است از "وقوع ترک تحصیل زودرس، تکرار پایه تحصیلی در نظام آموزش و پرورش یک کشور".

عدم انگیزه

انگیزش، به مجموعه فرایندهایی گفته می‌شود که به رفتار، انرژی و جهت می‌دهد. انرژی رفتار، باعث نیرومندی، پایداری و شدت حرکت می‌شود و جهت رفتار، تعیین‌کننده‌ی سوگیری به سمت هدف خاصی است. مهم‌ترین انگیزه رفتار بشری، ارضای نیازهای اساسی است. تنها از طریق انگیزه‌های قدرتمند است که کارهای بزرگ و تلاشی پیگیر و مداومت‌های خستگی‌ناپذیر به وجود می‌آید. در رابطه با مسائل تحصیلی نیز هراندازه انگیزه‌ی مطالعه در فرد نیرومندتر و درونی‌تر باشد، به همان نسبت مطالعه لذت‌بخش‌تر و راحت‌تر خواهد بود. با افزایش انگیزه و کنترل درونی، اهمال‌کاری کاهش یافته و موجب پیشرفت تحصیلی در آنان می‌شود. روانشناسان پنج الگوی رفتاری را به‌عنوان ملاک یا شاخص انگیزش معرفی نمودند:

- ۱- توجه و فعالیت: زمانی که فرد به چیزی توجه می‌کند یا تکالیفی را خودش برای انجام دادن انتخاب می‌کند، به‌احتمال زیاد دارای انگیزه است.

- ۲- پافشاری: طول مدتی که فرد کاری را انجام می‌دهد و تأکیدی که برای انجام و به پایان رساندن آن دارد.
- ۳- سطح فعالیت: افراد می‌توانند از روی علاقه یا بی‌میلی روی تکلیفی کار کنند، اما میزان شور و شوق برای انجام آن متفاوت است. فرد با انگیزه هنگام انجام کار نسبت به محرک‌های بیرونی بی‌توجه می‌شود.
- ۴- مداومت: فرد به میل خود و بدون مشوق‌های بیرونی در هر موقعیت و فرصتی تکالیف را انجام می‌دهد.
- ۵- عملکرد: به‌عنوان رفتار حاصل از یادگیری تعریف می‌شود. در واقع برآیندی از چهار عامل قبلی است. دانشجویی که با علاقه روی تکلیفی کار کند و هنگام روبه‌رویی با مشکلات پافشاری کرده، بدون وجود تشویق‌های بیرونی به‌طور مداوم روی موضوع موردعلاقه‌اش کار کند و زمان کار کردن نسبت به عوامل محیطی بی‌توجه باشد، عملکرد خوبی خواهد داشت (دیورا، ۱۹۹۳؛ ترجمه حسن‌زاده و عمویی، ۱۳۹۰: ۵۷).

انگیزه‌ها از دو منبع تغذیه می‌شوند. یکی نیروهای درونی (انگیزه‌های درونی)، دیگری عوامل محیطی (انگیزه‌های بیرونی)

۱- انگیزه درونی: این انگیزه‌ها حالت و تجارب درونی اند که به‌ساخته نیازها، شناخت باویجانات تقسیم می‌شوند. در صورتی فرد انگیزه درونی داشته باشد، سه مؤلفه که ممکن است به‌تنهایی یادکنار هم حضور داشته باشند، عامل شکل‌گیری رفتار است؛ بنابراین در شکل‌گیری انگیزه درونی سه احتمال وجود دارد؛ اول: فرد به رفتار علاقه مند است و با انجام آن حس خوشایندی دارد. دوم: فرد با انجام آن به یکی از نیازهای اساسی خود (تلا، قدرت، عشق، آزادی، تفریح) پاسخ می‌دهد. سوم: رفتار فرد با اعتقادات و باورهای انتزاعی که از خود دارد، همسو است. برای ایجاد انگیزه درونی جهت انجام امور تحصیلی از راهکارهایی نظیر: ایجاد نیاز و عطش به تحصیل علم در فرد، تغییر باور و عقاید فرد نسبت به تحصیل علم و ایجاد شرایط مناسب برای کسب تجارب چالش‌برانگیز همراه با بیجانان خوشایند استفاده می‌شود؛ بنابراین اگر پیشرفت و موفقیت تحصیلی در دنیای کیفی فرد جای بگیرد، برای دستیابی به آن تلاش خواهد کرد.

۲- انگیزه بیرونی: این انگیزه‌ها از تاب عوامل محیطی است. فرد مشغول انجام کاری می‌شود که نیازها، خواسته‌ها و جستجوی فیزی او را برآورده می‌کند، بلکه انجام آن به واسطه پایداری حاصل از آن فعالیت است و پایداری از فعالیت جدایی ندارد. در صورتی که فرد انگیزه بیرونی برای انجام کاری داشته باشد، در شکل‌گیری این انگیزه دو احتمال وجود دارد؛ اول: عوامل پیشیندی که قبل از رفتار واقع می‌شوند و این کار نبرمی‌دهند که نتایج مطلوب یا ناخوشایندی در شرف وقوع است. این عوامل موجب رفتار نمی‌شوند بلکه بر احتمال وقوع یا عدم وقوع رفتار می‌افزایند. دوم: پایداری که پس از وقوع رفتار از آن می‌شوند؛ دو نوع تقویت‌کننده (موجب افزایش احتمال وقوع رفتار می‌شوند) و تنبیه‌کننده (موجب کاهش احتمال وقوع رفتار می‌شوند) را شامل می‌شوند. افرادی که محصلین را برای دستیابی به فرایمی اجتماعی همچون ثروت، اشتغال یا جایگاه

اجتماعی برمی انگیزد، برای ترغیب فرد به درس خواندن و یا انجام امور تحصیلی ناگزیر از عواقب منفی و پایداری نامطلوب استفاده می کند که در واقع موجب شکل گیری فرایندی استیادی در افرادی شود (کلاس، ۱۹۹۰؛ ترجمه صاحبی، ۱۳۹۳).

مشکلاتی که در شرایط نبود انگیزه کافی در دانش آموزان برای ادامه تحصیل بروز می کند، می توان به صورت ذیل فهرست بندی کرد:

- ۱- به هدر رفتن هزینه ها و سرمایه گذاری های انجام شده در بخش آموزش و پرورش.
- ۲- عدم توانایی در تربیت نیروی انسانی ماهر برای بخش های مختلف فعالیت های اقتصادی.
- ۳- اتلاف نیروی انسانی از بعد زمانی.
- ۴- افزایش تعداد ترک تحصیل کنندگان.
- ۵- عدم پیشرفت و توسعه متعادل و پایدار جامعه.

تاثیر انگیزه در پیشرفت تحصیلی دانش آموزان

ایجاد هوشیاری و توجه در دانش آموزان از عوامل مهم در فراگیری مطالب درسی است و دقت و توجه کم سبب ضعف یادگیری در آنان می گردد؛ بنابراین معلمان و مربیان برای افزایش سطح توجه و دقت دانش آموزان، با توسل به تدابیر و روش های مختلف، می توانند توجه آن ها را به مطالب درسی جلب نمایند. درحقیقت معلم باید در کلاس درس نقش یک محرک را بازی کند. معنی دار کردن مطالب، پیچیدگی و سهولت یا سختی و آسانی مطالب و گفته ها، رفتارهای معلم از قبیل نگاه کردن یکسان و همه شاگردان را مخاطب قرار دادن، کیفیت نوشته های معلم بر روی تخته، همه به طور مستقیم توجه و دقت دانش آموزان را تحت تأثیر قرار می دهد. معلم با استفاده از تدابیر آموزشی می تواند بعد از ایجاد توجه و دقت در دانش آموزان آن را در سطح مطلوب حفظ نماید. از سوی دیگر کم یا زیاد بودن علاقه دانش آموزان نسبت به یادگیری و آموختن موضوع های مختلف درسی به تجارب آن ها در برخورد با این موضوع ها ارتباط دارد. تجارب یادگیری دانش - آموزان در درس های مختلف وقتی به صورت موفقیت ها یا شکست های پی در پی باشد سبب ایجاد تصوراتی نسبت به توانایی ها در رابطه با یادگیری موضوع های مختلف می شود و حتی انگیزه آن ها را در

رابطه با موضوعات مشابه، تحت تأثیر قرار می‌دهد. اگر دانش آموز معتقد باشد که در گذشته، در یادگیری مطالب مشابه با مطالب جدید موفق بوده است با علاقه‌مندی و دقت به مطالب جدید گوش فراداده و آن‌ها را می‌آموزد، اما اگر به این اعتقاد رسیده باشد که یادگیری مطالب جدید نیز مانند یادگیری مطالب مشابه در گذشته منجر به شکست خواهد شد، نسبت به یادگیری آن مطلب از خود علاقه نشان نخواهد داد. این انگیزه‌های مثبت و منفی ابتدا مشخص و محدود به موضوع‌های خاص در مدرسه هستند، اما با افزایش تجارب مثبت یا منفی، گسترش می‌یابند و تا آنجا پیش می‌روند که تمام دروس را فرامی‌گیرند. اگر تجارب دانش آموزان محیط مدرسه خصوصاً در سال‌های نخست تحصیلی حاکی از وجود شایستگی و لیاقت در مدرسه باشد، تجارب احساس موفقیت و افزایش اعتماد به نفس در سال‌های آتی نیز تکرار خواهد شد. چنین فردی قادر خواهد بود با تکیه بر این تجارب موفقیت‌آمیز در حین تحصیل آن را به زندگی واقعی خود تعمیم دهد و بدون تحمل سختی بر بحران‌ها، فشارها و استرس‌های شدید در زندگی غلبه کند. این احساس لیاقت و شایستگی که در مدرسه آموخته می‌شود، وی را قادر می‌سازد در حل مسائل از روش‌های واقع‌بینانه‌ای استفاده کند. از سوی دیگر، تجارب شکست و عدم شایستگی طی سالیان تحصیل در مدرسه در دانش آموزان سبب ایجاد علائمی از احساس حقارت و خودکم‌بینی و پریشانی می‌شود و بر ارتباطات آن‌ها در دنیای خارج از مدرسه نیز تأثیر می‌گذارد (ریتاویکس و ال‌سی، ۱۳۸۷: ۳۸؛ سیف، ۱۳۹۷: ۲۷).

عوامل مؤثر در افت تحصیلی دانش‌آموزان

۱. عوامل مربوط به خود دانش آموز:

بدون شک یکی از عوامل مهم در افت تحصیلی کمبود هوش و توانایی‌های ذهنی است، مطالعات نشان داده است که درصد بسیار اندکی (۱۳٪) از موارد افت تحصیلی به علت ناتوانی ذهنی فرد است. عامل فردی دیگر انگیزه است که موجب هدایت رفتار فرد به سوی نوعی هدف مطلوب می‌شود. انگیزه در واقع موتور حرکت هر فردی است. محققان یکی از دلایل افت تحصیلی را نداشتن انگیزه پیشرفت می‌دانند. نارسایی‌های جسمی یکی دیگر از عوامل افت تحصیلی فردی است. دانش‌آموزانی که دارای بنیه‌ای ضعیف هستند و از سلامت عمومی کامل برخوردار نیستند، نمی‌توانند به اندازه کافی کوشش و فعالیت داشته باشند. این دسته به خاطر دارا بودن استعداد ابتلا به انواع بیماری‌ها از پیشرفت درسی بازمی‌مانند. در بعضی موارد دانش‌آموزانی که به‌طور عادی به

تحصیل اشتغال داشته و عملکرد خوبی نیز دارند، به علل فردی دچار افت تحصیلی می‌شوند. از جمله علل فردی که در افت تحصیلی مؤثر است می‌توان توجه و انگیزه را نام برد.

۲. عوامل مربوط به خانواده

شاید بتوان گفت مهم‌ترین عامل مؤثر در شکل‌گیری نگرش دانش‌آموز نسبت به تحصیل، خانواده است، که با مساعد کردن محیط خانواده می‌توانند باعث پیشرفت فرزندان خود گردند. یکی از مهم‌ترین عوامل افت تحصیلی دانش‌آموزان فقر مالی خانواده است که می‌تواند غیرمستقیم بر پیشرفت تحصیلی مؤثر باشد. مورد دیگر، امنیت محیط خانواده است، نحوه ارتباط والدین با یکدیگر اثر مستقیم روی بچه‌ها دارد. همچنین رسیدگی والدین و مربیان به غیبت‌های دانش‌آموزان و جبران عقب‌ماندگی‌های درسی نقش مهمی در پیشرفت تحصیلی آنان دارد. عدم حضور یکی از والدین نیز بر موفقیت و عدم موفقیت تحصیلی دانش‌آموزان تأثیر مستقیم دارد. به طوری که از دست دادن پدر یا مادر به احتمال زیاد مسائل و مشکلات عاطفی فراوانی را می‌تواند در دانش‌آموزان، مخصوصاً در دوره ابتدایی و متوسطه اول ایجاد کند و در نتیجه بر موفقیت تحصیلی آن‌ها اثر بگذارد (رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷).

۳. عوامل مربوط به مدرسه

مدرسه در میان نهادهای تعلیم و تربیت جامعه جایگاه ویژه‌ای دارد. در واقع مدرسه بعد از خانواده مهم‌ترین عامل در پرورش افراد است. گاهی علت افت تحصیلی و یا شکست درسی دانش‌آموزان را باید در مدرسه جستجو کرد. شیوه تدریس معلم، برنامه درسی مدرسه که درست طراحی نشده مثلاً دروس نسبتاً سخت را پشت سر هم یا در ساعاتی گذاشته‌اند که عموماً دانش‌آموزان خسته هستند. پیش‌داوری‌های معلم، شرایط فیزیکی کلاس، تعویض معلمان به طور مکرر در طول سال تحصیلی و ارزیابی‌های نادرست معلمان از عملکرد دانش‌آموزان، کنترل نامناسب کلاس و فقدان وسایل کمک آموزشی از دیگر علل در افت تحصیلی دانش‌آموزان هستند.

۴. عوامل مربوط به اجتماع

یکی از عوامل دیگر که سبب افت تحصیلی شدید دانش‌آموزان می‌شود معاشرت با افراد ناباب است. در مدرسه دانش‌آموزان زیادی با افکار و شخصیت‌های متفاوت وجود دارند که همگی آن‌ها می‌توانند تأثیرات

مثبت و گاه نامطلوبی روی فرزند شما داشته باشند. همچنین تعطیلات طولانی سبب افت تحصیلی در دانش آموزان می شود. خیلی از دانش آموزان در فاصله سال‌های متوسطه اول - دوم دل به عشق‌های زودگذری می دهند که سبب انحراف فعالیت‌های ذهنی آن‌ها از مطالب درسی به احساسات زودگذر می شود.

۵. محتوای کتب درسی

در کشور ما محتوای کتب درسی توسط دفاتر تحقیق و تألیف کتب درسی به وسیله اساتید متخصص تدوین می شود. سطح ارتباط مؤلفین کتاب با عوامل درگیر با محتوای کتب معلم و شاگرد ضعیف بوده و نسبت به نیاز دانش آموز و تقاضای معلم بی اطلاع هستند یا حداقل شناخت از نزدیک وجود ندارد. لذا متخصصان به پشتوانه رشته تحصیلی خود به تعیین محتوای درسی پرداخته‌اند. موضوع‌های درسی بدون به‌عنوان منبع اصلی اطلاعاتی در برنامه آموزشی ایجاب می کند که یک سازمان‌دهی منطقی و از پیش تعیین شده داشته باشیم. حتی گام‌های تدریس باید از پیش تعیین شده باشد تا مجموعه آموزشی بتواند به نحوی مؤثر و کارآمد به انتقال دانش پردازد.

۶. سطح علمی معلم

معلمی چیزی فراتر از یک تخصص علمی است. معلم باید با زمینه‌های تربیتی، روانشناسی، برنامه‌ریزی و طرح درس و شیوه‌های آموزش آشنا باشد که این امر با یک برنامه‌ریزی دقیق در سطح دانشگاهی که معلمین بعد از دستیابی به تخصص رشته‌ای باید در علوم رفتاری دوره ببینند و بعد از تسلط کامل به جریان آموزش وارد شوند.

۷. ناآشنایی با حیطه عاطفی دانش آموزان

در سیستمی که یادگیری براساس علایق و نیازهای فراگیران نیست ایجاد انگیزه تقریباً صفر است و در صورتی که انگیزه و رغبت درونی برای یادگیری لازم است مواجه شدن کودک با مسائل واقعی ایجاد شگفتی، کنجکاوی و محرک درونی برای او می نماید و احتیاج به تشویق و تنبیه و محرک‌های بیرونی ندارد. در سیستم ما دانش آموزان به کسب دانش و معلومات نائل می شوند اما سطحی و صوری و متکی بر حافظه آن‌ها است در صورتی که یادگیری باید معنا دار و پایدار باشد. مهم ترین انتظار از سیستم آموزشی تربیت عقلانی است. حال ما تا چه اندازه فرزندانمان را با مسائل واقعی مواجه می کنیم تا تفکر کنند و با عقل و تدبیر خود به حل مسئله پردازند. موضوع تعلیم و تربیت رشد در بعد عقلانی، عاطفی، اجتماعی و اخلاقی است (رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷).

توصیه‌هایی به مدرسين

جهت برانگیختن و حفظ توجه و علاقه به یادگیری در دانش‌آموزان در ذیل توصیه‌هایی به معلمان گرامی

ارائه می‌شود:

✓ معلمین به دانش‌آموزان خود نشان دهی که به آن‌ها علاقه دارید و آن‌ها به کلاس شما تعلق دارند.

✓ همکاری میان دانش‌آموزان را با استفاده از انواع شوراهای دانش‌آموزی (تحصیلی، بهداشتی) تشویق کنید.

✓ در صورت لزوم در شیوه کاری خود تغییر دهید و میان ساعات تدریس طولانی و سخت، فرصت استراحت کوتاهی مثلاً یک حرکت ورزشی ساده را فراهم کنید.

✓ برای تشویق روح همکاری، جلساتی برای در میان گذاشتن مسائل تشکیل دهید.

✓ معلمان از ارائه مطالب کسل‌کننده و استفاده از روش‌های یکنواخت تا حد امکان خودداری کرده و تنوع در شیوه تدریس را رعایت کنند و از متکلم وحده بودن پرهیز نمایند.

✓ میزان توجه و دقت شاگردان به معنی دار بودن مطالب، تازگی، پیچیدگی و سادگی مطالب نسبت مستقیم دارد، بنابراین، این امر همراه با تغییر در رفتار معلم حین درس توجه و دقت دانش‌آموزان را افزایش خواهد داد (رنجبر و عراقی، ۱۳۹۷).

نتیجه‌گیری

نتایج حاصل از جمع‌آوری پرسشنامه انگیزه تحصیلی در سه پایه، نهم، دهم و یازدهم در جدول زیر نشان داده

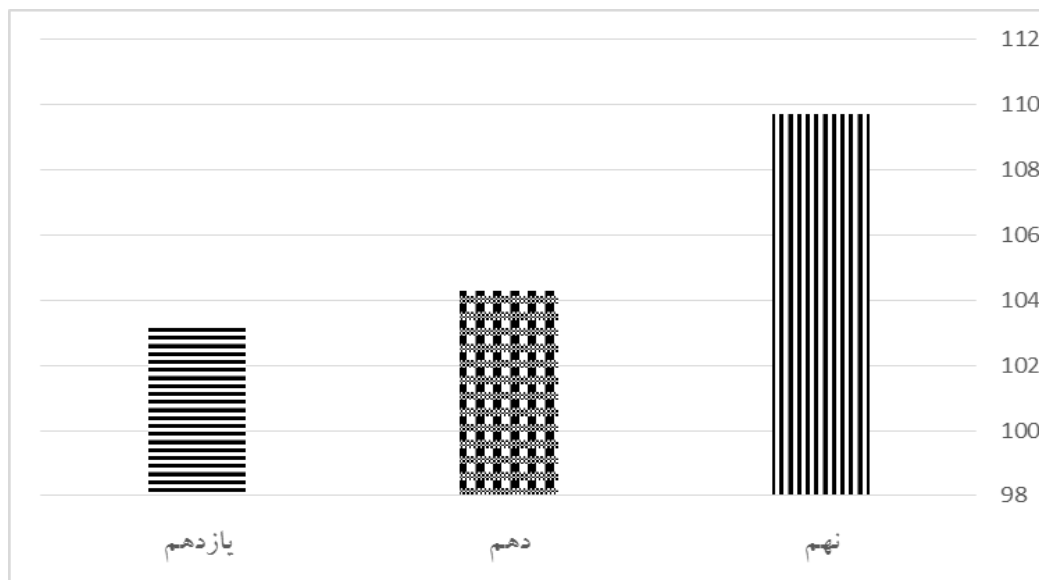
می‌شود.

جدول ۲. نتایج نمرات انگیزه تحصیلی پایه‌های نهم، دهم و یازدهم

مؤلفه	پایه	تعداد	میانگین	پایین‌ترین نمره	بالا‌ترین نمره
	نهم	۲۰	۱۰۹/۷	۹۵	۱۳۱

۱۴۲	۷۳	۱۰۴/۳	۲۰	دهم	انگیزه تحصیلی
۱۱۶	۷۷	۱۰۳/۱۵	۲۰	یازدهم	

نتایج حاصل به صورت نمودار در ذیل ارائه می شود.

نمودار ۱. مقایسه نمرات انگیزه تحصیلی پایه های نهم، دهم و یازدهم

بر اساس یافته های حاصل از جمع آوری پرسشنامه انگیزه تحصیلی پژوهشگران دریافتند که میزان انگیزه در میانگین نمره دانش آموزان تمامی پایه ها از متوسط جامعه بالاتر بود. همچنین نمرات میانگین نشان می دهد، میزان انگیزه تحصیلی با بالا رفته پایه کاهش می یابد، به این معنی که دانش آموزان پایه نهم بالاترین میزان انگیزه را دارا بودند (۱۰۹/۷). پس از آن دانش آموزان پایه دهم با میانگین ۱۰۴/۳ قرار دارند و در انتها پایه یازدهم با ۱۰۳/۱۵ کمترین میزان انگیزه تحصیلی را در این پژوهش کسب نمودند؛ اما براساس تحلیل آماری از طریق آزمون t^2 بین دو گروه دانش آموزان پایه نهم و دهم همچنین بین پایه نهم و یازدهم تفاوت معناداری وجود دارد، درحالی که تفاوت نمرات انگیزه تحصیلی بین پایه دهم و یازدهم معنادار نبود؛ به طور کلی با تغییر مقطع میزان انگیزه کاهش داشته است.

^۲ آزمون آماری که به مقایسه میانگین دو یا چند گروه می پردازد.

کاهش انگیزه تحصیلی می‌تواند به دلیل عوامل متعددی رخ دهد. یکی از این علل نزدیک شدن به کنکور و اضطراب ناشی از آن، که می‌تواند عملکرد تحصیلی را مختل نماید و منجر به کاهش انگیزه و در نتیجه افت تحصیلی شود.

عامل دیگری که مطرح می‌شود عدم علاقه به رشته تحصیلی است؛ برخی از دانش‌آموزان عنوان می‌کنند علاقه‌ای به رشته خود ندارند و با این تصور که ممکن است با گذشت زمان علاقه شکل گرفته و انگیزه تقویت شود به تحصیل ادامه داده‌اند در حالی که نتیجه معکوس گرفته‌اند به این معنی که با گذشت زمان میزان انگیزه تحصیلی کاهش یافته است.

یکی دیگر از عواملی که مطرح می‌شود تخصصی شدن دروس و سخت‌تر شدن آن‌هاست که باعث کسب نمرات پایین و افت تحصیلی شده است. این مورد بیشتر در دانش‌آموزان پایه دهم رخ می‌دهد. محصلین با همان ساعات مطالعه مقطع متوسطه اول وارد متوسطه دوم می‌شوند و انتظار دارند که به نمراتی همچون سال‌های قبل دست یابند در حالی که با افت تحصیلی مواجه می‌شوند. با بروز افت تحصیلی انگیزه فرد در رابطه با تحصیل کاهش می‌یابد، زیرا افت و انگیزه تحصیلی علت و معلول یکدیگر هستند و فرد زمانی که در این دور باطل گرفتار می‌شود شکست‌های تحصیلی متعددی را تجربه می‌کند.

پیشنه‌ادات

با توجه به نتایج پژوهش حاضر در ذیل پیشنهادهاتی جهت افزایش انگیزه در دانش‌آموزان ارائه می‌شود:

- ✓ کشف علل بی‌انگیزگی در دانش‌آموزان
- ✓ برگزاری جلسات مشاوره انگیزشی
- ✓ ارائه تشویق و تقویت‌کننده‌های مثبت
- ✓ فاصله گرفتن از عواملی که منجر به کاهش انگیزه می‌شود، مانند دوستان بی‌هدف، برنامه‌هایی که بیشتر به مسائل و مشکلات پرداخته و به آن دامن می‌زند و امید به زندگی را در مخاطبان کاهش می‌دهد.
- ✓ هدف‌گذاری در زمینه امور تحصیلی به صورت اهداف بلندمدت (تحصیل در رشته و دانشگاه موردعلاقه) و کوتاه‌مدت (کسب نمرات و معدل خوب)
- ✓ برنامه‌ریزی در مطالعه دروس
- ✓ انتخاب رشته براساس علاقه و استعداد

منابع

- امینی فر، مرتضی (۱۳۶۵)، «افت تحصیلی یا اتلاف در آموزش و پرورش»، فصلنامه تعلیم و تربیت، پاییز و زمستان، شماره ۷.
- بیابان‌گرد، اسماعیل. (۱۳۷۸). روش‌های پیشگیری از افت تحصیلی. تهران: انجمن اولیاء و مربیان.
- دیورا، استیپک. (۱۳۹۰). انگیزش برای یادگیری (از نظریه تا عمل). (ترجمه: رمضان حسن‌زاده و نرجس عمومی). انتشارات دنیای پژوهش. (تاریخ انتشار به زبان اصلی: ۱۹۹۳)
- ریتاویکس، نلسون - الن سی، ایزرائل. (۱۳۸۷). اختلال‌های رفتاری کودکان. ترجمه محمد تقی منشی - به نشر. انتشارات آستان قدس.
- سیف، علی‌اکبر. (۱۳۹۷). روانشناسی پرورشی نوین (روانشناسی یادگیری و آموزش)، انتشارات دوران.
- طاهری، عبدالمحمد و فیاضی، مهسا. (۱۳۹۰). بررسی علل افت انگیزش تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی با توجه به جنسیت و زمینه‌های خانوادگی آن‌ها. نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش، جلد ۵، شماره ۴.
- طاهری، عبدالمحمد و فیاضی، مهسا. (۱۳۹۰). بررسی علل افت انگیزش تحصیلی از دیدگاه دانش‌آموزان دوره پیش‌دانشگاهی با توجه به جنسیت و زمینه‌های خانوادگی آن‌ها. نشریه علمی پژوهشی فناوری آموزش، جلد ۵، شماره ۴.
- طاهری، محمدرضا و جلیلیان، فاطمه. (۱۳۹۷). تحلیلی بر علل و عوامل کاهش انگیزه و تأثیر آن بر افت تحصیلی دانش‌آموزان. مجله پیشرفت‌های نوین در علوم رفتاری، دوره سوم، شماره ۲۴. صص ۵۴-۷۰.
- ظهیری ناو، بیژن و رجبی، سوران (۱۳۸۸). بررسی ارتباط گروهی از متغیرها با کاهش انگیزش تحصیلی دانشجویان رشته‌ی زبان و ادبیات فارسی، مجله دانشور رفتار، سال شانزدهم، شماره ۳۶

کارشکی، حسین، مؤمنی مهمویی، حسین و قریشی، بهجت. (۱۳۹۳). مقایسه انگیزش تحصیلی و کیفیت زندگی دانش‌آموزان پسر مشمول ارزشیابی توصیفی با ارزشیابی سنتی. پژوهش در برنامه‌ریزی درسی. دوره دوم. ۱۳(۴۰). صص ۱۰۴-۱۱۴.

گلاسر، ویلیام (۱۳۹۳). مدرسه کیفی. (ترجمه علی صاحبی). تهران: انتشارات سایه سخن. (تاریخ انتشار به زبان اصلی: ۱۹۹۰).

Gambrell, L. B. (۲۰۱۱). Seven rules of engagement: What's most important to know about motivation to Read. *The Reading Teacher*, ۶۵(۳): ۱۷۲-۱۷۸.

سؤالات پرسشنامه					
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	همیشه تقریباً	
۱	۲	۳	۴	۵	
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۱- در کلاس سؤال می‌کنم زیرا می‌خواهم چیزهای جدیدی یاد بگیرم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۲- دوست دارم بفهمم چطور می‌توانم کارهای درسی‌ام را بدون کمک دیگران انجام دهم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۳- علاقه ندارم راه حل مسائل دشوار را پیدا کنم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۴- من برای این درس می‌خوانم که معلم می‌خواهد.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۵- وقتی چیزی را زود نمی‌فهمم از معلم می‌خواهم جواب را به من بگوید.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۶- دوست دارم در مدرسه تا می‌توانم یاد بگیرم
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۷- من تمرین و کارهای اضافی می‌کنم چون درباره مطالب مورد علاقه‌ام می‌توانم چیزهایی یاد بگیرم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۸- وقتی بعضی از مطالب را فوراً نمی‌فهمم ترجیح می‌دهم آن‌ها را با تلاش خودم بفهمم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۹- می‌خواهم فقط چیزهایی را در مدرسه یاد بگیرم که مجبورم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۱۰- کارهای مدرسه را چون معلم می‌گوید انجام می‌دهم.
هیچ وقت	به ندرت	گاهی اوقات	اکثر اوقات	تقریباً همیشه	۱۱- میل دارم از معلم بخواهم در تکالیفم به من کمک کند.

تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۲- دوست دارم سراغ تکالیف تازه‌ای که مشکل‌تر است بروم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۳- برای این مطالب را می‌خوانم که به موضوع آن‌ها علاقه دارم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۴- وقتی اشتباهی می‌کنم دلم می‌خواهد خودم پاسخ درست را پیدا کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۵- تکالیف دشوار را دوست ندارم چون مجبورم سخت کار کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۶- روی مسئله‌ها به این خاطر کار می‌کنم که مجبور هستم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۷- وقتی اشتباهی می‌کنم دوست دارم از معلم بپرسم چگونه جواب درست را پیدا کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۸- آن مطالبی را بیشتر دوست دارم که حل کردن آن‌ها مرا سخت به فکر کردن وادار می‌کند.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۱۹- کارهای درسی را برای این انجام می‌دهم تا مطالب زیادی که می‌خواهم بفهمم پیدا کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۰- اگر در مسئله‌ای به مشکل برخورد کنم تلاش می‌کنم تا خودم آن را حل کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۱- من کار آسان را دوست دارم تا مطمئن باشم می‌توانم آن را انجام دهم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۲- من از معلم سؤال می‌کنم چون می‌خواهم به من توجه کند.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۳- اگر در مسئله‌ای به مشکل برخورد کنم از معلم تقاضای کمک می‌کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۴- من مسائل دشوار را دوست دارم چون از حل آن‌ها لذت می‌برم.

تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۵- من واقعاً سخت کار می‌کنم چون می‌خواهم چیزهای جدیدتری یاد بگیرم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۶- مایلیم تکالیفم را بدون کمک دیگران انجام دهم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۷- دوست دارم به تکالیفی پردازم که نسبتاً آسان است.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۸- دلم می‌خواهد در برنامه‌ریزی کارهای بعدی معلم به من کمک کند.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۲۹- به تکالیف دشوار درسی علاقه دارم چون جالب‌ترند.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۳۰- روی مسئله‌ها کار می‌کنم تا یاد بگیرم چگونه باید آن‌ها را حل کنم.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۳۱- درس‌هایی را دوست دارم که یادگیری جواب آن‌ها نسبتاً آسان است.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۳۲- دلم می‌خواهد از معلم بپرسم چگونه باید تکالیف درسی را انجام داد.
تقریباً همیشه	اکثر اوقات	گاهی اوقات	به ندرت	هیچ وقت	۳۳- به کارهای سخت علاقه دارم چون توانایی‌های خودم را می‌توانم آزمایش کنم.